

I. PSICHOSOCIALINIAI UGDYMO(SI) ASPEKTAI

I. PSYCHOSOCIAL ASPECTS OF (SELF-)EDUCATION

ISSN 1392-5369

Specialusis ugdymas. 2010. Nr. 2 (23), 8–19

Special Education. 2010. No. 2 (23), 8–19

GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ POŽIŪRIO Į SAVO ELGESĮ IR SANTYKIUS SU BENDRAAMŽIAIS KAITA

Kristina Samašonok

Vilniaus kolegija

Didlaukio g. 49, LT-08303 Vilnius

Vytautas Gudonis

Šiaulių universitetas

P. Višinskio g. 25, LT-76351 Šiauliai

Straipsnyje analizuojama globos namų auklėtinių adaptyvaus elgesio ugdymo(si) problema, kaip svarbi asmens pozityvų psichologinį ir socialinį prisitaikymą lemianti sąlyga. Pateikiami eksperimentinės ir kontrolinės grupių globos namuose gyvenančių paauglių ugdymojo eksperimento duomenys. Nustatyta, kad pirmojo tyrimo metu (prieš eksperimentą) abi grupės buvo panašios. Tyrimo rezultatai parodė, kad apklausos duomenys kontrolinėje grupėje per tą laiką, kol eksperimentinės grupės ugdytiniai mokėsi pagal adaptyvaus elgesio ugdymo(si) programą, reikšmingai nepakito, palyginti su pradiniais duomenimis. Aptariant eksperimentinės grupės paauglių savęs, savo elgsenos ir santykių su bendraamžiais vertinimo pokyčius, matyti, kad po eksperimento apklausos duomenys pakito. Antrojo tyrimo duomenų lyginamoji analizė eksperimentinėje ir kontrolinėje grupėse taip pat parodė reikšmingus skirtumus tarp šių abiejų grupių.

Esminiai žodžiai: *adaptyvaus elgesio ugdymas(is), savęs, savo elgsenos ir santykių su bendraamžiais vertinimas, savęs vertinimo pokyčiai.*

Įvadas

Pastaruosius kelis dešimtmečius Lietuvoje vyksta svarbūs socialiniai, politiniai, vertybiniai ir teisiniai pokyčiai, kurių kontekste keičiasi požiūris į tėvų globos netekusius vaikus (plačiąja prasme iki 18 metų), jų socialinę padėtį, ugdymą. Besiformuojant demokratinėms idėjoms, vis daugiau dėmesio skiriama globos namų auklėtinių integracijai į visuomenę, jų išitraukimui į bendruomenę bei dalyvavimui socialiniame gyvenime. Remiantis socialinės integracijos paradigma, kuri akcentuoja dalyvavimą visuomeniniame gyvenime, iškeliamos globotinių įtraukimo į bendruomenę būtinumo idėjos (Barkauskaitė, Kvieskienė, 1999). Susiklostęs globos namuose gyvenančių vaikų ir paauglių socialinės integracijos į visuomenę modelis siejamas su socialiniu ir

asmenybinio ugdymo aspektais, taip siekiant pagerinti pastarųjų sąveiką su socialine aplinka, skatinant socialinių ryšių plėtotę. Pastaraisiais dešimtmečiais daug dėmesio skiriama programų įgyvendinimui (pvz., 2004 m. spalio 13 d. Vyriausybės nutarimu patvirtinta „Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų rėmimo ir integravimo į visuomenę 2005–2008 metų programa, priimtas Vyriausybės nutarimas „Dėl našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų rėmimo ir integravimo į visuomenę 2005–2008 metų programos patvirtinimo“, Valstybės žinios, 2004, Nr. 152-5546), kurių tikslas – sudaryti tėvų globos netekusiems vaikams tinkamas socialinio integravimosi į visuomenę sąlygas, ugdyti šių asmenų savarankiško gyvenimo įgūdžius. Be to, pastebima intensyvi darbo su globos namų auklėtiniais patirties plėtra: taikomos kompleksinės priemonės egzistuojan-

čioms problemoms spręsti, vis daugiau dėmesio skiriama prevenciniam ir šviečiamajam darbui, siekiama plėtoti globos namuose gyvenančių vaikų ir paauglių socialinę-psichologinę kompetenciją bendravimo, gebėjimo atsispirti neigiamai bendraamžių ir socialinės aplinkos įtakai ir kt. srityse. Tačiau minėti pokyčiai tik iš dalies sušvelnina globos namų auklėtiniams kylančius adaptacijos sunkumus. Nepaisant aptartų poslinkių pozityviaja linkme, daugumos mokslininkų (Merkio, Ruškaus, Juodraičio, 2002; Juodraičio, 2004; Čepukienės, Pakrosnio, 2008) požiūriu, globos namų veiklos turinys ir filosofija keičiasi nežymiai. Vaikų globos namų veiklos tyrimai (Braslauskienė, 2000; Čepukienė, Pakrosnis, 2008) parodė, kad tokiose įstaigose yra sunku užtikrinti vaiko gerovę ir visavertį vystymąsi. Pripažįstama, jog šiose įstaigose vaikams sudaromos vis dar menkos sąlygos įgyti socialinių įgūdžių, kokybiškai plėtoti socialinius ryšius už globos namų ribų ir socialiai funkcionuoti visuomeniniame gyvenime. Teikiama pagalba yra nepakankama ir nepastovi, o įgūdžiams, lemiantiems sėkmingą psichologinį ir socialinį prisitaikymą, ugdytis neskiriama užtektinai dėmesio, todėl ir egzistuojančios problemos nepraranda savo aktualumo.

Sustiprinus dėmesį globos namų auklėtinių prisitaikymo visuomenėje problemai, aktualus pasidarė socialinis ir asmenybinis ugdymo aspektas, skatinantis paieškas, kaip teikti kryptingą ir nuoseklią socioeducacinę pagalbą, sudaryti tokias aplinkos sąlygas, kurioms esant globotiniai plėtotų socialinius ryšius, sėkmingai sąveikautų su socialine aplinka. Pastarąjį dešimtmetį ypač pagausėjo mokslinių tyrimų, nagrinėjančių taikomų ugdymo programų poveikį ugdytinių psichosocialinei raidai. Daug Lietuvos mokslininkų gilinasi į vaikų ir paauglių elgesio korekciją (Dvarionas, 1999; Kairienė, 2002; Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Barkauskaitės (2007), Vyšniauskytės Rimkienės (2007, 2008) tyrimų rezultatai liudija tam tikrų įgūdžių pokyčius teigiama linkme, atsiradusius dėl taikyto kryptingo poveikio, ir patvirtina ugdymo programų veiksmingumą. Vis dėlto reikėtų pripažinti, kad pagrindinis dėmesys kreipiamas dažniausiai į elgesio sunkumų turinčių ar bendraamžių atstumtų ir izoliuotų vaikų bei paauglių įgūdžių ir gebėjimų, sąlygojančių pozityvų prisitaikymą, ugdymą(si). Tuo tarpu globos namų auklėtinių adaptatyvaus elgesio ugdymas(is) menkai nagrinėtas, o tyrimų, kuriais būtų siekiama atskleisti, kaip mažinti

adaptacijos sunkumus, ugdant adaptyvų elgesį, stokojama. Remdamiesi empiriniais tyrimais pagrįstais faktais, rodančiais ugdymo programų veiksmingumą, manytume, kad tikslinga analizuoti, kaip ugdyti globos namų auklėtinių adaptyvų elgesį, siekiant pastarųjų sėkmingo prisitaikymo.

Nagrinėjant asmens adaptacijos procesą ir adaptacijos sunkumus, išskirtinis dėmesys tenka paauglystės amžiui. Ne vienas mokslininkas pripažįsta, kad adaptacijos sunkumai dažniausiai atsiskleidžia paauglystėje, nes šiame amžiuje vyksta staigūs psichologinio vystymosi lūžiai, lemiantys elgesio nestabilumą (Juodraitis, 2002; Barkauskaitė, Mišeikytė, 2006). Todėl, pasak mokslininkų, aptariant paaugliui stipriau išreikštą neadaptyvų elgesį, tikslinga atsižvelgti į specifinius šio amžiaus tarpsnio ypatumus, į mąstymo, vertinimo ir poelgių specifiką, o tai iš dalies gali sąlygoti elgsenos transformacijas. Tyrimais nustatyta, kad nespėjus imtis atitinkamų prevencinių priemonių dirbant su nepilnamečiais, kurie turi elgesio sunkumų, šie sunkumai išlieka ir jiems suaugus (Kovačević, 1981, žr. Juodraitis, 2002). Kitų tyrėjų (Leliūgienės, 2003) požiūriu, įgijęs tam tikrų įgūdžių ir išmokęs spręsti savo problemas paauglystėje, asmuo lengviau išgyvens pasikeitimus, prisitaikys prie aplinkybių, būdamas suaugęs, o įgūdžiai, įgyti taikant ugdomąjį poveikį, gali būti perkeltami į kitas gyvenimo sritis ir turėti teigiamos įtakos asmens tolesnės adaptacijos procesui. Todėl išsamesni moksliniai tyrimai, kuriuose globos namų auklėtiniams kylantys adaptacijos sunkumai būtų nagrinėjami ne tik psichosocialiniu aspektu, bet ir taikant pedagoginio poveikio priemones, produktyviai sprendžiami praktiniu lygmeniu, yra skatintini ir reikalingi. Įvertinus esamą faktą, kyla **problemis klausimas**: *kokie globos namuose gyvenančių paauglių savęs, savo elgsenos ir santykių su bendraamžiais vertinimo pokyčiai vyksta ugdant jų adaptyvų elgesį?*

Tyrimo tikslas – atskleisti globos namuose gyvenančių paauglių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimo pokyčius ugdant jų adaptyvų elgesį.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti globos namuose gyvenančių paauglių adaptyvaus elgesio ugdymo(si) teorines prielaidas.
2. Identifikuoti kontrolinės ir eksperimentinės grupių globos namuose gyvenančių paauglių savo elgesio ir santykių su bendraam-

žiais vertinimo ypatumus prieš ugdomąjį eksperimentą.

3. Nustatyti kontrolinės grupės globos namuose gyvenančių paauglių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimo pokyčius pirmosios ir pakartotinės apklausos metu.
4. Įvertinti, kaip eksperimento metu kinta eksperimentinės grupės globos namuose gyvenančių paauglių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimas ugdant jų adaptyvų elgesį.
5. Įvertinti, kaip skiriasi eksperimentinės ir kontrolinės grupių globos namų auklėtinių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimas po eksperimento.

Tyrimo metodai:

- *Teoriniai*, būtent mokslinės literatūros nagrinėjama tema analizė.
- *Diagnostiniai*, t. y. anketinė apklausa, taikyta ugdomojo eksperimento metu, kuri padėjo išsiaiškinti globos namų auklėtinių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimo ypatumus ir šio vertinimo pokyčius ugdant jų adaptyvų elgesį. Paauglių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimas nustatytas pasitelkus modifikuotą Denverio universiteto (JAV) metodiką „Vaikų savęs suvokimo profilis“ (*Self – perception profile for children*, Susan Harter, Ph.D., 1985, žr. Dvarionas, 1999), kuria remiantis buvo sudaryta anketa. Kiekvienas iš dešimties teiginių įvertinamas pagal vieną iš atsakymo lygių: 1 – neigiamai, 2 – patenkinamai, 3 – pakankamai, 4 – labai gerai.
- *Ugdomasis eksperimentas*, kuriuo apibrėžiamos ir tikrinamos globos namuose gyvenančių paauglių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimo pokyčių prielaidos, tyrimu fiksuojant tai, kaip eksperimento metu kinta ugdytinių savo elgesio bei santykių su bendraamžiais vertinimas ugdant jų adaptyvų elgesį. Globos namų auklėtinių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimo kaitos tendencijoms atskleisti atlikta pradinio (prieš ugdomąjį eksperimentą) ir antrojo tyrimo (eksperimentinėje grupėje po taikytos ugdymo programos, kontrolinėje grupėje – netaikius ugdymo programos) eksperimentinėje ir

kontrolinėje grupėje duomenų lyginamoji analizė.

Ugdomojo eksperimento organizavimas ir ugdytinių imtis. Ugdomajam eksperimentui iš globos namų ugdytinių buvo pasirinktos dviejų tipų (eksperimentinė ir kontrolinė) tarpusavyje panašios (amžiaus, lyties, gyvenimo sąlygų ir požiūrio į savo elgesį bei santykius su bendraamžiais vertinimo aspektais) palyginimo grupės. Tai padidina šių grupių panašumo tikimybę (Kardelis, 2002). Eksperimentinę grupę sudarė Vilniaus specialiųjų vaikų auklėjimo globos namų auklėtinės (N = 13) ir Švenčionėlių vaikų globos namų auklėtiniai (N = 22). Eksperimentinės grupės ugdytiniais du mėnesius po dvi valandas per savaitę buvo vedami ugdomieji užsiėmimai pagal adaptyvaus elgesio ugdymo(si) programą (Samašonok, Gudonis, 2008). Kontrolinę grupę sudarė Alytaus valstybinių vaikų globos namų auklėtiniai (N = 40). Pradinis tyrimas eksperimentinėje grupėje atliktas prieš eksperimentą, o po eksperimento šioje grupėje atliktas antras diagnostinis tyrimas. Kontrolinėje grupėje taip pat buvo atliktas pradinis tyrimas. Praėjus dviem mėnesiams po pirmosios apklausos, pakartotinai atliktas tyrimas toje pačioje tiriamųjų grupėje. Šioje grupėje ugdomieji užsiėmimai nebuvo vedami. Atliekant pradinį ir baigiamąjį tyrimus eksperimentinėje ir kontrolinėje grupėse buvo taikyta ta pati tyrimo metodika (apklausa raštu ir tas pats diagnostinis tyrimo instrumentas).

Pasak Justickio, Naviko (1995), bendraujant su paaugliu, svarbu įvertinti jo bruožų individualumą, pažinti ir išnaudoti tas psichofiziologines, psichikos savybes, kurios skatintų efektyvų bendravimą. Remiantis šiuo faktu, atliekant ugdomąjį eksperimentą, užduočių nagrinėjimo apimtys buvo parenkamos atsižvelgiant į globotinių amžiaus ypatumus, individualius ugdytinių poreikius, interesus, turimas žinias ir įgūdžius.

Atliekant ugdomąjį eksperimentą vadovautasi aiškumo, savanoriškumo, anonimiškumo, konfidencialumo, geranoriškumo principais. Su globos namų vadovais ir pačiais globos namų auklėtiniais buvo derinama vieta, laikas, trukmė, kada vyks apklausa ir užsiėmimai.

Adaptyvaus elgesio ugdymo(si) programa.

Globos namuose gyvenančių paauglių adaptyviam elgesiui ugdyti buvo pasirinkta sudaryta ir aprobuota adaptyvaus elgesio ugdymo(si) programa (Samašonok, Gudonis, 2008). Kuriant adaptyvaus elgesio ugdymo(si) programą, buvo

orientuojamasi į globos namuose gyvenančių paauglių bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžių tobulinimą, į auklėtinių skatinimą bendrauti tiek su bendraminčiais, tiek su skirtingų požiūrių žmonėmis. Taip pat įtrauktos užduotys, kuriomis siekta stiprinti paauglių pasitikėjimą savimi ir savo galimybėmis, didinti savivertę bei formuoti savęs, kaip reikalingo ir vertingo, suvokimą. Dėmesys skiriamas adekvataus požiūrio į save ir kitus formavimui, teigiamų savybių įvardijimui bei jų stiprinimui. Be to, adaptyvaus elgesio ugdymo(si) programa buvo grindžiama veiksmingo, save įtvirtinančio elgesio ugdymu, išskiriant šiuos aspektus: ugdytiniai skatinami analizuoti savo ir kitų žmonių elgesį, formuojamas save įtvirtinantis elgesys, mokant juos pasirinkti adekvatų situacijai elgesio būdą, derinti savo ir kitų žmonių požiūrius konfliktinėse situacijose, jas nagrinėti ieškant galimų išeičių ir priimti atsakingus sprendimus. Manoma, kad šie aspektai tarpusavyje susiję ir yra vienodai svarbūs paauglių iš globos namų socialinei raidai ir sėkmingai adaptacijai. Manytume, jog visa tai leistų pasiekti prognozuojamų globotinių savęs, savo elgsenos bei santykių su bendraamžiais vertinimo pokyčių pozityviaja linkme. Be to, buvo remtasi nuostata, kad tokio pobūdžio intervencija ne tik gerina globos namų auklėtinių tarpasmeninių santykių su bendraamžiais kokybę ir daro poveikį elgesio kaitai pozityvia linkme, tačiau ir keičia pačių paauglių požiūrį į savo elgesį bei santykius su bendraamžiais, taip pat suteikia galimybę užsiėmimui metu įgytus gebėjimus ir įgūdžius taikyti įvairiose gyvenimo situacijose.

Statistinės analizės metodai. Tyrimo metu surinkti duomenys buvo apdoroti taikant χ^2 (chi kvadrato) testą. Duomenų statistinė analizė atlikta SPSS (angl. *Statistic Package for Social Sciences*) programinės įrangos 10.0 versija.

Teoriniai tyrimo pagrindai

Daugelis mokslininkų (Coie, Dodge, Kupersmidt, 1990; Valickas, 1997) pripažįsta, kad adaptacijos sėkmingumą bei konstruktyvią sąveiką su socialine aplinka ir joje vykstančiais procesais lemia asmens gebėjimas adaptyviai elgtis. Todėl būtų tikslinga išskirti svarbiausius nagrinėjamo objekto komponentus. Mokslinėje literatūroje bene dažniausiai skiriama dėmesio veiksmingos tarpusavyo sąveikos su kitais žmonėmis aspektui. Mokslininkai, analizavę socialinių ryšių su kitais žmonėmis palaikymo svarbą asmens prisitaikymui, atkreipia dėmesį į

mokėjimą kurti ir palaikyti harmoningus, kooperuojančius santykius su socialine aplinka ir jos atstovais įvairiomis socialinėmis priemonėmis (Želvys, 1995; Butkienė, Kepalaitė, 1996; Juodraitis, 1999, 2003, 2004). Justickio, Naviko (1995) teigimu, bendravimas yra vienas iš svarbių aspektų, atspindinčių asmens gebėjimą draugiškai sugyventi su kitais, gebėjimą kurti palankią tarpusavyo bendravimo atmosferą, sąlygojančią konstruktyvią tarpusavyo sąveiką bei gerą savijautą tarp žmonių. Pasak Barkauskaitės (2001), per bendravimą (kontaktų užmezgimą, jų palaikymą ir užbaigimą) kuriami tarpusavyo santykiai, kurie yra tarpusavyo sąveikos atsiradimo, jos tvirtumo pagrindas. Ne vienas mokslininkas (Asher, Coie, 1990; Hubard, Coie, 1994; Raudeliūnaitė, 2007) pabrėžia, kad, gebėdamas sukurti ir išlaikyti teigiamus tarpasmeninius santykius, asmuo sėkmingiau pritampa prie žmonių. Barkauskaitės (1993, 2001) teigimu, draugystės su bendraamžiais, tarpasmeninių santykių palaikymo su jais bei priklausymo bendraamžių grupei poreikis ypač svarbus tampa paauglystės metais. Daugumos tyrėjų požiūriu, paauglio veikla grupės gyvenime turi didžiulę reikšmę socialinei raidai: palaikant draugiškus santykius su bendraamžiais, mokomasi spręsti socialines problemas bei konfliktines situacijas, išreikšti prieštaravimus ir nepasitenkinimą, užmegzti kontaktus ir juos išlaikyti (Krasnor, Rubin, 1983, žr. Shonk, Cicchetti, 2001), plečiasi socialinė patirtis, skatinamas socialinės kompetencijos augimas, sudaromos galimybės įgyti socialinių įgūdžių, suteikiamas saugumo jausmas naujose situacijose (Dodge, Feldman, 1990), formuojamos teigiamos savybės bei užkertamas kelias neigiamoms savybėms atsirasti ir vystytis (Barkauskaitė, 1993, 1999). Paauglys, jausdamasis grupės dalimi, gaudamas iš grupės narių emocinę paramą ir palaikymą, jaučiasi svarbus, reikalingas, naudingas. Nuo to, kaip paauglys patenkins bendravimo poreikį su bendraamžiais, priklausys jo tolesnės asmenybės formavimasis, jo ateities tikslai, pasaulėžiūra, vertybės (Liimetsas, 1969, žr. Barkauskaitė, 2001). Be to, yra atlikta tyrimų, rodančių, kad artima draugystė su bendraamžiais gali kompensuoti prierašumo su tėvais trūkumą (Dontas ir kt., žr. Durkin, 1995), todėl vaikams ir paaugliams, patyrusiems emocinių santykių trūkumą su tėvais, labai svarbu priklausyti grupei, būti jos nariu (Valickas, 1997). Tuo tarpu Barkauskaitės (1999) teigimu, atstumti vaikai ir paaugliai negali

patenkinti bendravimo, saugumo, pripažinimo poreikio, o tai apsunkina psichosocialinę raidą. Dėl sutrikusių santykių su bendraamžiais problemiškesnis darosi atstumtųjų socialinės adaptacijos procesas, įsijungimas į visuomeninį gyvenimą, komplikuojasi socialiai pageidautinų, adaptyvaus elgesio formų priėmimas, artimų ryšių su kitais žmonėmis formavimasis (Valickas, 1997). Atstumus vaiką ar paauglį iš bendraamžių grupės, psichologiniu lygmeniu pastebimi tokie jausmai kaip savęs nuvertinimas, identiteto krizės, kurie, laikui bėgant, neleidžia asmeniui keisti savo elgesio (Juodraitis, 2002). Taigi, tarpusavio santykių su aplinkiniais svarba yra neabejotina asmenybės socialinei raidai, kurią akcentuoja daugelis edukologijos ir psichologijos mokslininkų.

Daugumos tyrėjų požiūriu, asmens gebėjimas keisti savo elgesį, priklausomai nuo esamos situacijos, reagavimas į socialines situacijas, parenkant joms adekvatų elgesio būdą, lemia sėkmingą asmens prisitaikymą socialinėje aplinkoje (Juodraitis, 2002, 2004). Mokslininkai pripažįsta, jog asmens gebėjimas konstruktyviai elgtis socialinėse situacijose, visuomenės taisyklių ir normų įvaldymas, jų laikymasis, kitų žmonių teisių nepažeidimas (Coie, Dodge, Kupersmidt, 1990; Valickas, 1997), susiformavę socialinės elgsenos įgūdžiai, asmens gebėjimas tinkamais būdais inicijuoti bendravimą, įtraukti kitus asmenis į socialinę sąveiką, parinkus tinkamas bendravimo priemones, išlaikyti efektyvius ir draugiškus tarpusavio santykius su kitais asmenimis lemia adaptacijos sėkmę. Taigi, kalbant apie adaptyvų elgesį, pabrėžiamas jo funkcionalumo pobūdis: adaptyvus elgesys leidžia asmeniui kurti ir išlaikyti veiksmingus tarpusavio ryšius su kitais asmenimis, konstruktyviai sąveikauti su socialine aplinka, joje įtvirtinti save neagresyviai. Kita vertus, remiantis mokslinės literatūros analize, adaptyvų elgesį galima apibūdinti kaip daugialypį konstrukta, kuris apima pažinimo ir elgesio faktorius ir juos jungia į visumą. Pažinimas aprėpia daug procesų, kur vienas iš jų yra asmens savęs pažinimas. Šis komponentas yra vienas svarbiausių adaptacijos efektyvumo kriterijų, nuo kurio priklauso, kaip asmuo suvokia, vertina ir priima patį save su visais privalumais ir trūkumais (Valickas, 1997). Pasak mokslininko, save pažįstantis žmogus gali pasirinkti geriausiai sau tinkamą aplinką, geriausiai save išreiškiančią veiklą ir taip patenkinti savo poreikius ir sėkmingiau prisitaikyti socialinėje aplinkoje. Tuo tarpu esant iškreiptam,

neadekvačiam savęs vaizdai gali atsirasti adaptacijos sutrikimų. Taigi, asmens savęs pažinimas, savo privalumų ir trūkumų įvertinimas bei priėmimas lemia asmens pozityvų psichologinį ir socialinį prisitaikymą.

Aptariant globos namų auklėtinių diskriminacijos uždraudimo principą (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, 1995) ir jo įgyvendinimo galimybių problematiką, Justickio, Ramanauskaitės (2006) teigimu, šie vaikai ir paaugliai atsiduria didesnėje rizikos zonoje patirti diskriminaciją visuomenėje, ypač mokykloje, dėl jų socialinio statuso, kilmės iš asocialios šeimos ir dėl to, kad jie gyvena globos namuose. Gilinantis į nepalankiomis sąlygomis, taip pat ir globos namuose gyvenantiems vaikams ir paaugliams kylančius bendravimo su bendraamžiais sunkumus, išryškėja, kad jie jau nuo ankstyvosios vaikystės patiria įvairių psichologinio atstūmimo formų. Pradėję lankyti mokyklą, tokie vaikai dažnai patiria bendraamžių priešišumą, dažniau išgirsta neigiamų įvertinimų iš aplinkinių, neigiamų epitetų kaip „etiketės“ forma (Valickas, 1997; Kardelis, Kardelienė, 2007). Neretai šių vaikų ir paauglių santykiai su bendraamžiais iš šeimų būna įtempti, jie dažnai yra atstumiami, įžeidinėjami, pravardžiuojami, žeminami, iš jų neretai tyčiojama, prie jų priekabijama, yra ignoruojami ar net visiškai jų vengiama (Алемаскин, 1978; Горшкова, 1978, žr. Valickas, 1997; Coie, Dodge, Kupersmidt, 1990; Dodge, Feldman, 1990), dažnai tampa klasės aukomis, kurių bendraklasiai nelinkę ginti (Valiukevičiūtė, 2003). Dėsninga, kad toks bendravimo modelis skurdina globotinių emocijas, ugdo socialinį abejingumą, lemia žemą socialinę brandą ir nepasirengimą užmegzti pozityvius socialinius ryšius, sudaro sąlygas formuotis neigiamoms asmenybės savybėms: uždaramui, pasyvumui, neryžtingumui, nevisavertiškumui, priešiškumui kitų žmonių atžvilgiu. Kita vertus, negatyvus aplinkinių požiūris į globos namuose gyvenančius vaikus ir paauglius bei atitinkamas elgesys su jais gali tapti kliūtimi savo vertei pajusti, domėtis aplinka ir neretai suformuoja socialinės izoliacijos situacijas, sąlygoja atsiribojimą nuo aplinkinių (Grolnic, Kurowsky, 1999). Todėl, žinant, kad tarp aplinkinių veiksmų ir rezultatų yra ryšys (Berger, Luckmann, 1999), būtina keisti bendravimo su globos namų auklėtiniais kultūrą (pagarba vaiko interesams, nuomonei, nediskriminacija dėl socialinės padėties ir kt.), juos priimti ne kaip kitokius, o

sieti su teigiamai vertinamais dalykais. Kita vertus, globos namų auklėtiniams, neretai patiriantiems priešišką nusistatymą iš aplinkinių, svarbu formuoti suvokimą apie pozityvias puses, skatinti suvokti savąją vertę. Nuo to, kaip globotinis gebės įvertinti situaciją ir suvokti save joje, palaikys santykius su aplinkiniais ir išsaugos savo požiūrį, labai priklausys jo socialinis statusas grupėje. Be to, pripažįstant bendraamžių įtaką paauglio asmenybės socialinei raidai bei socialinio gyvenimo įgūdžių įgytumui, socialinių ryšių diapazono plėtotė, skatinimas globos namų auklėtinius ištraukti į bendrą veiklą su skirtingą patirtį turinčiais bendraamžiais įgyja ypatingą reikšmę globotinių adaptyvaus elgesio ugdymo(si) procese.

Mokslinės literatūros ir nagrinėjama tema atliktų mokslinių tyrimų rezultatų analizė atskleidė būtinybę ugdyti globos namų auklėtinių gebėjimą pasirinkti situacijoms adekvatų elgesį, stiprinti jų pasitikėjimą savimi ir kitais. Kita vertus, keičiant globos namų auklėtinių požiūrį į save, savo elgesį bei santykius su bendraamžiais aspektus, galima tikėtis geresnio auklėtinių psichologinio-socialinio funkcionavimo bei prisitaikymo. Todėl būtų tikslinga plačiau analizuoti globos namų auklėtinių savęs, savo elgesio bei santykių su bendraamžiais vertinimo ypatumus, jų reikšmę ir korekcijos galimybes.

Tyrimo rezultatai

Eksperimentinės ir kontrolinės grupių paauglių iš globos namų savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimo tendencijoms įvertinti kaita buvo apskaičiuota remiantis modifikuota metodika „Vaikų savęs suvokimo profilis“ (Self – perception profile for children, Susan Harter, Ph.D., 1985, žr. Dvarionas, 1999) atlikto anketavimo duomenimis.

Eksperimento pradžios tyrimo rezultatai rodo, kad kontrolinės ir eksperimentinės grupių paauglių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimas nesiskyrė (žr. 1 lentelę). Nustatyta, kad susidraugavimo ($p = 0,348$), bendros veiklos su bendraamžiais ($p = 0,209$) bei draugų turėjimo ($p = 0,268$) vertinimai tik nežymiai skyrėsi. Taip pat kontrolinės ir eksperimentinės grupių paauglių noro būti kitokiam ($p = 0,409$), sėkmės ($p = 0,123$) ir laimingumo ($p = 0,496$) vertinimai prieš eksperimentą buvo panašūs. Be to, nustatyta, kad abiejų grupių paauglių savo elgesio ($p = 0,232$), elgesio kaip patinkančio ($p = 0,556$), deramo ($p = 0,179$) ir tinkamo, lyginant su bendraamžių elgesiu ($p = 0,052$), vertinimai prieš eksperimentą nesiskyrė. Remiantis tyrimo, atlikto prieš ugdomąjį eksperimentą, rezultatais, galima teigti, kad abiejų grupių ugdytinių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimai tik nežymiai skyrėsi, o tai leidžia manyti, kad grupės prieš eksperimentą pagal aptartus rodiklius buvo analogiškos.

1 lentelė

Eksperimentinės ir kontrolinės grupių globos namuose gyvenančių paauglių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimų pasiskirstymas pirmo ir antro tyrimų metu (skaičiais ir procentais)

	Tyrimo laikas	Grupė	Labai geras		Pakankamas		Patenkinamas		Neigiamas		χ^2	p
			N	%	N	%	N	%	N	%		
Elgesio vertinimas	Pirmas tyrimas	EG	6	17,1	16	45,7	8	22,9	5	14,3	4,283	0,232
		KG	3	7,5	21	52,5	14	35	2	5		
	Antras tyrimas	EG	6	17,1	22	62,9	7	20	–	–	15,96	0,001
		KG	4	10	10	25	24	60	2	5		
Bendraamžių pasiūlymas veikti ką nors kartu	Pirmas tyrimas	EG	10	28,6	10	28,6	13	37,1	2	5,7	4,537	0,209
		KG	8	20	21	52,5	6	15	5	12,5		
	Antras tyrimas	EG	11	31,4	21	60	3	8,6	–	–	6,79	0,048
		KG	3	7,5	21	52,5	8	20	8	20		
Noras būti kitokiam	Pirmas tyrimas	EG	8	22,9	5	14,3	12	34,3	10	28,6	2,886	0,409
		KG	9	22,5	12	30	11	27,5	8	20		
	Antras tyrimas	EG	1	2,9	17	48,6	5	14,3	12	34,3	11,897	0,008
		KG	11	27,5	12	30	10	25	7	17,5		
Sėkmės įvertinimas	Pirmas tyrimas	EG	12	34,3	10	28,6	7	20	6	17,1	5,609	0,132
		KG	7	17,5	18	45	12	30	3	7,5		
	Antras tyrimas	EG	11	31,4	22	62,9	2	5,7	–	–	14,524	0,002
		KG	5	12,5	18	45	12	30	5	12,5		

1 lentelės tęsinys

Susidraugavimo įvertinimas	Pirmas tyrimas	EG	15	42,9	7	20	7	20	6	17,1	3,299	0,348
		KG	14	35	14	35	9	22,5	3	7,5		
	Antras tyrimas	EG	17	48,6	17	48,6	1	2,9	–	–	10,362	0,016
		KG	11	27,5	17	42,5	10	25	2	5		
Elgesio patikrinimo įvertinimas	Pirmas tyrimas	EG	6	17,1	11	31,4	14	40	4	11,4	2,08	0,556
		KG	5	12,5	19	47,5	13	32,5	3	7,5		
	Antras tyrimas	EG	8	22,9	25	71,4	2	5,7	–	–	24,565	0,001
		KG	3	7,5	13	32,5	20	50	4	10		
Laimingumo įvertinimas	Pirmas tyrimas	EG	6	17,1	10	28,6	12	34,3	7	20	2,387	0,496
		KG	7	17,5	17	42,5	12	30	4	10		
	Antras tyrimas	EG	6	17,1	20	57,1	9	25,7	–	–	9,801	0,02
		KG	5	12,5	12	30	18	45	5	12,5		
Draugų turėjimas	Pirmas tyrimas	EG	8	22,9	11	31,4	14	40	2	5,7	3,94	0,268
		KG	10	25	20	50	9	22,5	1	2,5		
	Antras tyrimas	EG	16	45,7	15	42,9	3	8,6	1	2,9	4,938	0,176
		KG	13	32,5	14	35	11	27,5	2	5		
Elgesio, kaip derėtų elgtis, įvertinimas	Pirmas tyrimas	EG	4	11,4	9	25,7	13	37,1	9	25,7	4,9	0,179
		KG	4	10	14	35	19	47,5	3	7,5		
	Antras tyrimas	EG	5	14,3	20	57,1	8	22,9	2	5,7	9,692	0,021
		KG	4	10	11	27,5	23	57,5	2	5		
Elgesio įvertinimas, lyginant su bendraamžių elgesiu	Pirmas tyrimas	EG	4	11,4	10	28,6	14	40	7	20	7,741	0,052
		KG	2	5	17	42,5	20	50	1	2,5		
	Antras tyrimas	EG	3	8,6	23	65,7	7	20	2	5,7	17,47	0,001
		KG	4	10	8	20	25	62,5	3	7,5		

Pastaba. EG – eksperimentinė grupė, KG – kontrolinė grupė.

Tiek pirmosios, tiek pakartotinės anketinės apklausos metu nustatyta, kad kontrolinės grupės paauglių savęs, savo elgsenos ir santykių su bendraamžiais vertinimai per tą laiką, kol

eksperimentinės grupės ugdytiniai mokėsi pagal adaptyvaus elgesio ugdymo(si) programą, nepakito, lyginant su pradiniais rezultatais (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Ekspertinės ir kontrolinės grupių globos namuose gyvenančių paauglių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimų pasiskirstymas prieš eksperimentą ir po jo (skaičiais ir procentais)

	Grupė	Tyrimo laikas	Labai geras		Pakankamas		Patenkinamas		Neigiamas		χ^2	p
			N	%	N	%	N	%	N	%		
Elgesio vertinimas	EG	Prieš eksperimentą	6	17,1	16	45,7	8	22,9	5	14,3	6,014	0,111
		Po eksperimento	6	17,1	22	62,9	7	20	–	–		
	KG	Pirmas tyrimas	3	7,5	21	52,5	14	35	2	5	6,678	0,083
		Antras tyrimas	4	10	10	25	24	60	2	5		
Bendraamžių pasiūlymas veikti ką nors kartu	EG	Prieš eksperimentą	10	28,6	10	28,6	13	37,1	2	5,7	12,201	0,007
		Po eksperimento	11	31,4	21	60	3	8,6	–	–		
	KG	Pirmas tyrimas	8	20	21	52,5	6	15	5	12,5	1,222	0,748
		Antras tyrimas	3	7,5	21	52,5	8	20	8	20		
Noras būti kitokiam	EG	Prieš eksperimentą	8	22,9	5	14,3	12	34,3	10	28,6	15,054	0,002
		Po eksperimento	1	2,9	17	48,6	5	14,3	12	34,3		
	KG	Pirmas tyrimas	9	22,5	12	30	11	27,5	8	20	0,314	0,957
		Antras tyrimas	11	27,5	12	30	10	25	7	17,5		
Sėkmės įvertinimas	EG	Prieš eksperimentą	12	34,3	10	28,6	7	20	6	17,1	13,321	0,004
		Po eksperimento	11	31,4	22	62,9	2	5,7	–	–		
	KG	Pirmas tyrimas	7	17,5	18	45	12	30	3	7,5	0,833	0,841
		Antras tyrimas	5	12,5	18	45	12	30	5	12,5		

2 lentelės tęsinys

Susidraugavimo įvertinimas	EG	Prieš eksperimentą	15	42,9	7	20	7	20	6	17,1	14,792	0,002
		Po eksperimento	17	48,6	17	48,6	1	2,9	–	–		
	KG	Pirmas tyrimas	14	35	14	35	9	22,5	3	7,5	0,903	0,825
		Antras tyrimas	11	27,5	17	42,5	10	25	2	5		
Elgesio patikrinimo įvertinimas	EG	Prieš eksperimentą	6	17,1	11	31,4	14	40	4	11,4	18,73	0,001
		Po eksperimento	8	22,9	25	71,4	2	5,7	–	–		
	KG	Pirmas tyrimas	5	12,5	19	47,5	13	32,5	3	7,5	3,253	0,354
		Antras tyrimas	3	7,5	13	32,5	20	50	4	10		
Laimingumo įvertinimas	EG	Prieš eksperimentą	6	17,1	10	28,6	12	34,3	7	20	10,762	0,013
		Po eksperimento	6	17,1	20	57,1	9	25,7	–	–		
	KG	Pirmas tyrimas	7	17,5	17	42,5	12	30	4	10	2,507	0,474
		Antras tyrimas	5	12,5	12	30	18	45	5	12,5		
Draugų turėjimas	EG	Prieš eksperimentą	8	22,9	11	31,4	14	40	2	5,7	10,733	0,013
		Po eksperimento	16	45,7	15	42,9	3	8,6	1	2,9		
	KG	Pirmas tyrimas	10	25	20	50	9	22,5	1	2,5	1,983	0,576
		Antras tyrimas	13	32,5	14	35	11	27,5	2	5		
Elgesio, kaip derėtų elgtis, įvertinimas	EG	Prieš eksperimentą	4	11,4	9	25,7	13	37,1	9	25,7	9,929	0,019
		Po eksperimento	5	14,3	20	57,1	8	22,9	2	5,7		
	KG	Pirmas tyrimas	4	10	14	35	19	47,5	3	7,5	0,941	0,816
		Antras tyrimas	4	10	11	27,5	23	57,5	2	5		
Elgesio įvertinimas, lyginant su bendraamžių elgesiu	EG	Prieš eksperimentą	4	11,4	10	28,6	14	40	7	20	10,375	0,016
		Po eksperimento	3	8,6	23	65,7	7	20	2	5,7		
	KG	Pirmas tyrimas	2	5	17	42,5	20	50	1	2,5	5,462	0,141
		Antras tyrimas	4	10	8	20	25	62,5	3	7,5		

Pastaba: EG – eksperimentinė grupė, KG – kontrolinė grupė.

Tyrimu nustatyta, kad po ugdomojo eksperimento eksperimentinės grupės paauglių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimas reikšmingai pakito (žr. 2 lentelę). Po eksperimento padaugėjo ugdytinių, savo elgesį vertinančių kaip patinkančių ($p < 0,001$): 22,9 proc. paauglių savo elgesį įvertino teiginiu „visada yra patenkinti“ ir 71,4 proc. „dažniausiai patenkinti“, nors prieš eksperimentą tokių globos namų auklėtinių buvo tik 48,5 proc., o daugiau nei pusė (51,4 proc.) paauglių savo elgesį vertino teigiamais: „tik kartais patinka“ arba „nepatinka“. Apklausos duomenys parodė, kad po eksperimento padaugėjo paauglių, savo elgesį visada (14,3 proc.) arba dažniausiai (57,1 proc.) vertinančių kaip deramą, plg. vertinimą prieš eksperimentą: atitinkamai 11,4 proc. ir 25,7 proc. ($p = 0,019$). Tuo tarpu prieš eksperimentą 37,1 proc. ugdytinių įvertino savo elgesį kaip kartais nederamą ir 25,7 proc. globos namų auklėtinių sutiko su teiginiu, kad jie dažniausiai elgiasi ne taip, kaip reikėtų elgtis. Be to, po eksperimento padaugėjo ugdytinių, kurie, lygindami bendraam-

žių ir savo elgesį, įvertino jį kaip visada arba dažniausiai teisingą (prieš eksperimentą 40 proc., po eksperimento – 74,3 proc.; $p = 0,016$).

Apklausos duomenys po eksperimento parodė, kad teigiama linkme pasikeitė globos namų auklėtinių siekių kūr nors veikti kartu su bendraamžiais vertinimas ($p = 0,007$). Po eksperimento padaugėjo paauglių, kurie save įvertino kaip siūlančius kitiems kūr nors veikti kartu su jais (31,4 proc.), ir paauglių, kuriems bendraamžiai siūlė kartu imtis veiklos (60 proc.). Prieš eksperimentą tokių vertinimų būta kur kas mažiau: po 28,6 proc. Be to, po eksperimento nė vienas globos namų auklėtinis nepasijūdo teiginiu, kad bendraamžiai niekada jam nepasiūlo kartu su juo kūr nors veikti. Po eksperimento, palyginus procentinį duomenų pasiskirstymą draugų turėjimo aspektu su pradiniais duomenimis, matyti, kad žymiai padaugėjo (nuo 22,9 iki 45,7 proc.) globos namų auklėtinių, teigiančių, kad turi labai daug draugų, o turinčių tik kelis draugus skaičius sumažėjo nuo 40 iki 8,6 proc. ($p = 0,013$). Tyrimo rezultatai rodo, kad po

eksperimento sumažėjo (nuo 20 iki 2,9 proc.) paauglių, kurie save apibūdino kaip retai susidraugaujančius. Tuo tarpu pradinio tyrimo metu net 17,1 proc. save įvertino kaip sunkiai susidraugaujančius; šio teiginio po eksperimento nepažymėjo nė vienas globos namų auklėtinis ($p = 0,002$).

Lyginant eksperimentinės grupės paauglių savęs, kaip norinčio pasikeisti ir būti kitokiam, vertinimo pokyčius, nustatyta: prieš eksperimentą būta daugiau (22,9 proc.) paauglių, save įvertinusių kaip norinčius pasikeisti, po eksperimento taip save vertinančių skaičius sumažėjo (2,9 proc.). Tuo tarpu po eksperimento padaugėjo globotinių, kurie save įvertino kaip šiek tiek norinčius būti kitokius negu yra dabar (48,6 proc.), lyginant su ikieksperimentiniais vertinimais (14,3 proc.), ($p = 0,002$). Nustatyta, kad po ugdomojo eksperimento padaugėjo (nuo 62,9 iki 94,3 proc.) paauglių, kurie save įvertino, kad jiems puikiai arba vidutiniškai sekasi ($p = 0,004$), o 17,1 proc. ugdytinių save įvertino kaip labai laimingus arba, galima sakyti, laimingus (57,1 proc.), nors apklausos duomenys prieš eksperimentą rodo, kad tik 45,7 proc. tiriamųjų taip save įvertino ($p = 0,013$).

Nors po eksperimento padaugėjo paauglių, savo elgesį vertinančių kaip gerą, pavyzdinę (17,1 proc.) ir patenkinamą (62,9 proc.), plg.: prieš ugdomąjį eksperimentą 14,3 proc. globos namų auklėtinių savo elgesį įvertino kaip nepatenkinamą ir 22,9 proc. – kaip galintį būti geresnį, tačiau elgesio šiuo aspektu vertinimo pokyčiai eksperimento metu nežymūs ($p = 0,111$).

Analizuojant, kaip skiriasi eksperimentinės ir kontrolinės grupių globos namų auklėtinių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimas po eksperimento, matyti (žr. 1 lentelę), kad nemažai eksperimentinės grupės paauglių savo elgesį įvertino kaip gerą, pavyzdinę (17,1 proc.) arba patenkinamą (62,9 proc.), o kontrolinės grupės net 65 proc. paauglių antrojo tyrimo metu savo elgesį įvertino kaip galintį būti geresnį ar nepatenkinamą ($p < 0,001$). Be to, eksperimentinės grupės paaugliai antrojo tyrimo metu savo elgesį įvertino kaip visada patinkantį (22,9 proc.) arba dažniausiai patinkantį (71,4 proc.). Tuo tarpu kontrolinės grupės paaugliai antrojo tyrimo metu savo elgesį įvertino tik kaip kartais patinkantį (50 proc.) arba nepatinkantį (10 proc.), ($p < 0,001$). Tyrimo rezultatai rodo, kad 14,3 proc. eksperimentinės grupės paauglių savo elgesį įvertino kaip deramą ir 57,1 proc. – save

įvertino, jog dažniausiai elgiasi taip, kaip ir derėtų elgtis. Tuo tarpu tik 37,5 proc. kontrolinės grupės paauglių save įvertino kaip deramai besielgiančius, ir net 62,5 proc. pažymėjo, jog linkę kartais arba dažniausiai elgtis ne taip, kaip reikėtų elgtis ($p = 0,021$). Be to, 8,6 proc. eksperimentinės grupės paauglių savo elgesį, lygindami su bendraamžių elgesiu, antrojo tyrimo metu įvertino kaip visada teisingą, 65,7 proc. – kaip dažniausiai teisingą, o antrojo tyrimo metu šiems teiginiams pritarė tik 30 proc. kontrolinės grupės paauglių ($p < 0,001$).

Antruoju tyrimu nustatyta, kad 97,2 proc. eksperimentinės grupės globos namuose gyvenančių paauglių save įvertino, jog jiems susidraugauti sekasi lengvai (48,6 proc.) arba ne visada lengvai (48,6 proc.). Tuo tarpu 30 proc. kontrolinės grupės paauglių save įvertino kaip retai arba sunkiai susidraugaujančius ($p = 0,016$). Apklausos duomenys po eksperimento rodo, kad eksperimentinėje grupėje 31,4 proc. paauglių save įvertino kaip pačius, pasiūlančius bendraamžiams veikti ką nors kartu su jais, ir 60 proc. paauglių sutiko su teiginiu, kad jiems visada bendraamžiai siūlo kartu imtis veiklos. Tuo tarpu 40 proc. kontrolinės grupės paauglių antrojo tyrimo metu pažymėjo teiginius, jog bendraamžiai ne visada arba niekada nepasiūlo kartu su jais ką nors veikti ($p = 0,023$).

Poeksperimentiniu tyrimu nustatyta, kad 31,4 proc. eksperimentinės grupės paauglių sutiko su teiginiu, kad jiems puikiai sekasi, ir 62,9 proc. pritarė teiginiui, kad jiems vidutiniškai sekasi, plg.: antrojo tyrimo metu šiems teiginiams atitinkamai pritarė 12,5 ir 45 proc. kontrolinės grupės paauglių ($p = 0,002$). Kaip rodo tyrimo rezultatai, 17,1 proc. eksperimentinės grupės globos namų auklėtinių save įvertino kaip labai laimingus ir 57,1 proc. – galima sakyti, kad laimingus. Tuo tarpu net 45 proc. kontrolinės grupės paauglių antrojo tyrimo metu save įvertino kaip nelabai laimingus, o 12,5 proc. – kaip nelaimingus ($p = 0,02$). Apklausos duomenys po eksperimento parodė, kad 27,5 proc. kontrolinės grupės globos namuose gyvenančių paauglių save įvertino kaip norinčius būti kitokius negu yra dabar; šiam teiginiui antrojo tyrimo metu pritarė tik 2,9 proc. eksperimentinės grupės paauglių ($p = 0,008$).

Antruoju tyrimu išaiškinta, kad eksperimentinės ir kontrolinės grupių rezultatai turimų draugų vertinimuose nesiskyrė ($p = 0,176$).

Išvados

1. Teorinė mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad asmens sėkmingai adaptacijai svarbu pozityvus jo požiūris į save, pasitikėjimas savimi, taip pat įgūdžiai ir gebėjimai, padedantys asmeniui orientuotis savyje, kurti ir palaikyti konstruktyvius socialinius ryšius.
2. Pirmosios apklausos metu kontrolinės ir eksperimentinės grupių globos namų auklėtinių susidraugavimo, užsiėmimo bendra veikla, draugų turėjimo, taip pat savo elgesio, kaip patinkančio, deramo ir tinkamo, lyginant su bendraamžių elgesiu, vertinimai tik nežymiai skyrėsi. Taip pat prieš eksperimentą kontrolinės ir eksperimentinės grupių paauglių noro būti kitokiems, sėkmės ir laimingumo vertinimai buvo panašūs.
3. Tyrimu išaiškinta, kad kontrolinės grupės paauglių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimai antrojo tyrimo metu, palyginti su pirmosios apklausos duomenimis, nepasikeitė.
4. Eksperimentinėje grupėje nustatyti globos namuose gyvenančių paauglių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimo pokyčiai ugdant jų adaptyvų elgesį:
 - po eksperimento padaugėjo globotinių, kurie ėmė dažniau savo elgesį vertinti kaip deramą ir tinkamą, o lyginant savo elgesį su bendraamžių, dažniau kaip teisingą, palyginti su ikieksperimentiniais vertinimais;
 - po eksperimento padaugėjo eksperimentinės grupės ugdytinių, kurie ėmė save vertinti kaip dažniau gebančius susidraugauti, užmegzti naujas pažintis ir išlaikyti sėkmingus santykius su bendraamžiais, ir sumažėjo globotinių, kurie save įvertino kaip retai susidraugaujančius;
 - po eksperimento padaugėjo globotinių, kurie save įvertino kaip labai laimingus arba, galima sakyti, laimingus, palyginti su prieš eksperimentą gautais apklausos duomenimis.
5. Antrojo tyrimo metu nustatyta, kad eksperimentinės grupės globos namų auklėtinių savęs, savo elgsenos ir santykių su bendraamžiais vertinimas aukštesnis, lyginant su

kontrolinės grupės pakartotinės apklausos duomenimis.

Diskusija

Analizuojant nagrinėjamą problemą, mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad globos namų auklėtiniai neretai susiduria su sunkumais palaikydami tarpasmeninius santykius su bendraamžiais, ne visuomet geba konstruktyviai elgtis socialinėse situacijose. Visa tai apsunkina globotinių sėkmingos adaptacijos procesą. Minėtos aplinkybės paskatino mus atlikti globos namuose gyvenančių paauglių adaptyvų elgesio ugdymo(si) tyrimą. Šiuo tyrimu siekta atskleisti, kaip kinta globos namų auklėtinių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimas ugdant jų adaptyvų elgesį.

Planuojant ugdomąjį eksperimentą, vedant užsiėmimus, parenkant ugdymo metodus, priemones bei būdus, buvo apžvelgti panašaus pobūdžio eksperimentiniai tyrimai, kuriuose aptartos socialinių įgūdžių ugdymo pedagoginės prielaidos (Barkauskaitė, 2007; Raudeliūnaitė, 2007; Vyšniauskytė Rimkienė, 2008), socialinės kompetencijos ugdymo galimybės (Vyšniauskytė Rimkienė, 2007). Tyrimo rezultatai buvo lyginami su kitų tyrėjų darbais.

Aptariant paauglių savo elgesio ir santykių su bendraamžiais vertinimo pokyčius, apklausos duomenys parodė, kad pokyčiai akivaizdūs tik eksperimentinėje globos namų auklėtinių grupėje. Barkauskaitės (2007) tyrimo rezultatai atskleidė panašias tendencijas: eksperimento metu keitėsi paauglių noras ir gebėjimas bendrauti su bendraamžiais, sustiprėjo draugiškumas. Be to, įgyvendinus taikytą ugdymo programą padidėjo ugdytinių noras ir gebėjimas bendrauti su kitais žmonėmis, sustiprėjo pasitikėjimas jais ir savimi, pagarba, nuoširdumas. Ugdytiniai tapo tolerantiškesni bei rūpestingesni, ėmė dažniau pasirinkti adekvatų situacijoms elgesį ir tinkamas bendravimo priemones (Barkauskaitė, 2007). Pasak mokslininkės, naudojant paauglių interesus ir poreikius atitinkančias pedagoginio poveikio priemones, galima daryti pozityvią įtaką jų elgesio kaitai, sudarant sąlygas jų pasitikėjimui savimi ir kitais stiprinti. J. Vyšniauskytės Rimkienės (2008) atlikta tiriamųjų statuso pokyčio individuali analizė taip pat atskleidė programos poveikio pozityvias statuso kaitos tendencijas: po socialinių pratybų sumažėjo izoliuotųjų ir atstumtųjų paauglių skaičius. Būtina akcentuoti, kad mūsų

tyrimo rezultatų lyginamąją analizę apsunkino tai, kad pastarieji tyrimai (Barkauskaitė, 2007; Vyšniauskytė Rimkienė, 2007, 2008) atlikti paauglių, neišskiriant jų pagal socialinę padėtį, grupėse. Vis dėlto tiek mūsų tyrimo, tiek minėtų mokslininkų išvadomis buvo nustatyti reikšmingi pokyčiai.

Šiuo straipsniu parodyta, kad, projektuojant sėkmingą globos namų auklėtinių adaptaciją, būtina įvairiapusis tyrinėti, ieškoti būdų ir priemonių, kaip padėti spręsti problemas, sudaryti prielaidas asmenybės socialiniam funkcionavimui, jos visapusiškam tobulėjimui. Atlikus pedagoginės ir psichologinės literatūros analizę, matyti, kad paauglių elgesio ugdymas ir vertybių formavimas – tai kompleksinis ir ilgalaikis procesas, į kurį, be paties ugdytinio, turi būti įtraukti visi jo aplinkoje esantys asmenys, padedantys įvaldyti tam tikrus įgūdžius (Butkienė, Kepalaitė, 1996). Remiantis šiuo faktu, įvertinus aplinkinių asmenų teigiamą įtaką globos namų auklėtinių gebėjimams ir įgūdžiams, lengvinantiems adaptacijos procesą, įgyti, ateityje siūloma šias socialines sistemas aktyviau įtraukti į globotinių adaptyvaus elgesio ugdymo(si) procesą. Pavyzdžiui, įtraukus į šį procesą globotinių auklėtojus ar mokytojus bei palaikant glaudžius bendradarbiavimo ryšius su jais, tai padėtų gauti daugiau informacijos apie globotinių turimus įgūdžius, gebėjimus, objektyviau įvardyti jiems kylančius sunkumus, taip pat gauti grįžtamąjį ryšį apie užsiėmimų veiksmingumą, globotinių įgytų įgūdžių įtvirtinimą įvairiose gyvenimo situacijose. Visa tai, manytume, gali lemti globos namuose gyvenančių vaikų ir paauglių adaptyvaus elgesio stiprėjimą. Kita vertus, prieš įgyvendinant adaptyvaus elgesio ugdymo(si), tikslinga būtų nuodugniai įvertinti realią situaciją ir atskleisti, kurių įgūdžių globos namuose gyvenantys konkretūs paaugliai stokoja. Taip pat būtina atsižvelgti į kiekvieno ugdytinio amžiaus ypatumus, jo asmeninę patirtį, turimas žinias ir esamus įgūdžius, jo individualius interesus, gebėjimus, asmeninius poreikius. Vykdamas adaptyvaus elgesio ugdymo(si) procesą, rekomenduojama nuolat stebėti ugdytinių elgesio raidą ir vertinti taikomų priemonių bei metodų efektyvumą, skatinti pačius ugdytinius įvardyti savyje vykstančius pokyčius. Visa tai leistų gauti grįžtamąjį ryšį apie vykstančius pokyčius ugdymo(si) procese.

Literatūra

1. Asher, S. R., Coie, J. D. (1990). Significance of Peer Relationship Problem in Childhood. Social Competence in Developmental Perspective (Eds. Schneider, B. H., Attili, G., Nadel, J., Weissberg, R. P.) ASINATO.
2. Barkauskaitė, M. (1993). *Bendravimas ir draugystė*. Vilnius: VPU.
3. Barkauskaitė, M. (1999). Paauglys: savijauta, santykiai, veikla besikeičiančioje mokykloje. *Pedagogika*, 39, 67–79.
4. Barkauskaitė, M. (2001). *Paaugliai: sociopedagoginė dinamika*. Vilnius.
5. Barkauskaitė, M. (2007). Paauglių socializacija: ypatumai, kaitos galimybės. *Pedagogika*, 88, 116–124.
6. Barkauskaitė, M., Kvieskienė, G. (1999). Vaikų globa ir rūpyba Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę. *Socialinis ugdymas, 1 dalis*. Vilnius: VPU, 28–52.
7. Barkauskaitė, M., Mišeikytė, K. (2006). Mokinių adaptacijos ypatumai kritinių ugdymo(si) etapų metu. *Pedagogika*, 84, 127–135.
8. Berger, P. L., Luckmann, Th. (1999). *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai.
9. Braslauskienė, R. (2000). *Bešeimių vaikų ugdymo ypatumai globos institucijose (socialinis ir psichopedagoginis aspektas)* (Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, edukologija (07 S), Klaipėdos universitetas).
10. Braslauskienė, R., Jonutyte, I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose*. Klaipėda: KU.
11. Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brandimas: pedagoginės psichologijos įvadas studentams, mokytojams, tėvams*. Vilnius: Margi raštai.
12. Coie, J. D., Dodge, K. A., Kupersmidt, J. (1990). Peer group behavior and social status. In S. R. Asher, J. D. Coie (Eds.), *Peer rejection in childhood* (p. 17–59). New York: Cambridge University Press.
13. Čepukienė, V., Pakrošnis, R. (2008). Vaikų globos namuose gyvenančių paauglių psichologinio ir socialinio funkcionavimo sunkumus lemiantys veiksniai: asmenybės savybių ir gyvenimo globos namuose

- ypatumų sąveika. *Specialusis ugdymas*, 2 (19), 31–44.
14. Dodge, K. A., Feldman, E. (1990). Issues in social cognition and sociometric status. In S. R. Asher & J. D. Coie (Eds.), *Peer rejection in childhood*. New York: Cambridge University Press.
 15. Durkin, K. (1995). *Developmental social psychology: from infancy to old age*. Cambridge: Blackwell.
 16. Dvarionas, Dž. (1999). *Vaikų elgsenos koregavimas žaidimo terapija* (Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, edukologija (07 S), Vilniaus pedagoginis universitetas).
 17. Grolnic, W., Kurowsky, C. (1999). Family processes and the development of children's self – regulation. *Educational Psychologist*, Winter, 8, Issue 3.
 18. Hubbard, J. A., Coie, J. D. (1994). Emotional Correlates of Social Competence in Children's Peer Relationships. *Merrill-Palmer Quarterly*, 40, 1–20.
 19. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. Vilnius, 1995.
 20. Juodraitis, A. (1999). *Asmenybės psichologinės adaptacijos prielaidos*. Šiauliai: ŠU.
 21. Juodraitis, A. (2002). Psichosocialinės asmenybės raidos pokyčių tendencijos: delinkventinis elgesys ir prognozės. *Socialinis darbas*, 1 (1), 90–98.
 22. Juodraitis, A. (2003). Nepilnamečių priežiūros institucijos ugdytinių adaptacijos socioedukacinės prielaidos. *Socialinis darbas*, 1 (3), 30–40.
 23. Juodraitis, A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: ŠU.
 24. Justickis, V., Navikas, G. (1995). *Bendravimo psichologija*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija.
 25. Justickis, V., Ramanauskaitė, E. (2006). Vaikų namų globotinio teisinio statuso psichologinis įvertinimas. *Socialinis darbas*, 5(2), 29–36.
 26. Kairienė, B. (2002). *Jaunuolių patyrusių tėvų agresija, psichosocialinė raida ir pedagoginės korekcijos galimybės*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, edukologija (07 S). Kaunas: VDU.
 27. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: vadovėlis*. Kaunas: Judex.
 28. Kardelis, K., Kardelienė, L. (2007). Specialiųjų globos namų ugdytinių psichosocialinės sveikatos ir požiūrio į mokymąsi sąsajos. *Specialusis ugdymas 1 (16)*, 42–53.
 29. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
 30. Merkys, G., Ruškus, J., Juodraitis, A. (2002). *Nepilnamečių resocializacija. Lietuvos nepilnamečių priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija*. Šiauliai: ŠU.
 31. Raudeliūnaitė, R. (2007). *Sutrikusio regėjimo paauglių socialiniai igūdžiai ir jų ugdymo pedagoginės prielaidos*. Šiauliai: ŠU.
 32. Samašonok, K., Gudonis, V. (2008). *Paauglių gyvenančių globos institucijose, adaptyvaus elgesio ugdymas: mokymo ir metodinė priemonė*. Šiauliai.
 33. Shonk, S. M., Cicchetti, D. (2001). Maltreatment, Competency Deficits, and Risk for Academic and Behavioral Maladjustment. *Developmental Psychology*, 37, 3–17.
 34. Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: LTU.
 35. Valiukevičiūtė, J. (2003). *Vaikų patiriančių bendraamžių priekabiavimą, psichologinis prisitaikymas* (Magistro darbas. Vilniaus universitetas).
 36. Vyriausybės nutarimas „Dėl našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų rėmimo ir integravimo į visuomenę 2005–2008 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 152-5546.
 37. Vyšniauskytė Rimkienė, J. (2008). Bendraamžių atstumtų ir izoliuotų paauglių socialinių gebėjimų lavinimas. *Specialusis ugdymas*, 2 (19), 22–30.
 38. Vyšniauskytė Rimkienė, J. (2007). Moksleivių socialinės kompetencijos ugdymo galimybės. *Pedagogika*, 86, 99–105.
 39. Želvys, R. (1995). *Bendravimo psichologija*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.

ISSN 1392-5369

*Specialusis ugdymas. 2010. Nr. 2 (23), 20–30**Special Education. 2010. No. 2 (23), 20–30*

CHANGES IN THE ATTITUDES OF CHILDREN LIVING IN RESIDENTIAL CHILDCARE INSTITUTIONS, TOWARDS THEIR OWN BEHAVIOUR AND RELATIONSHIP WITH THEIR PEERS

Kristina Samašonok*Vilnius College of Higher Education**Didlaukio g. 49, LT-08303 Vilnius***Vytautas Gudonis***Šiauliai University**P. Višinskio g. 25, LT-76351 Šiauliai*

The article analyses the problems of using adaptive behaviour with children living in residential care institutions, as an important condition determining a person's positive psychological and social adaptation. Data from the experimental and control groups of teenagers living in residential care institutions is provided. It was ascertained that during the first stage of the research (before the experiment) both groups were similar. In the control group the research data results showed that during the time when the pupils of the experimental group were learning according to the adaptive behaviour educational programme, behaviour did not change significantly, in comparison with the primary data. When discussing changes in how teenagers from the experimental group value themselves, their behaviour and their relationship with their peers, one can see that after the experiment, the interview data has changed. A comparative analysis of the second stage of the research data in the experimental and control group showed significant changes between those two groups.

Keywords: *adaptive behaviour education, self-evaluation, evaluation of their own behaviour and relationship with peers, changes in self-evaluation.*

Introduction

During the last few decades important changes in social and political values and in legislation have been taking place in Lithuania. Within this context attitudes are changing towards children who don't have care from their parents (in a broad sense those under 18 years old), their social status and education. With the formation of democratic ideas, more and more attention is paid to children who live in residential care, their integration in society, their inclusion in community and their participation in social life. Using the paradigm of social integration that emphasises participation in social life, the inclusion of children into the community are being stressed as of high importance (Barkauskaitė, Kvieskienė, 1999). The existing model of children living in residential care (RC), focuses on social integration into society and is linked to the social and behavioural aspects of education through trying to improve their interaction with their social environment and through encouraging the development of social links. During the last

decades a lot of attention has been paid to the implementation of programmes (e. g., 2005–2008 Programme)¹, which aim – to create appropriate conditions of social integration for children who don't have care from their parents and to support them to learn the skills of independent living. Moreover, the intensive development of work experience with children in the RC institutions is noticeable: complex means are used to solve existing problems, more attention is paid to preventive and educational work with the aim to develop children and teenager's living in RC institutions social and psychological competence in communication, ability to resist negative influences from peers and social environment etc. The changes that have just been discussed only partially alleviate adaptation difficulties ex-

¹ „Dėl našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų rėmimo ir integravimo į visuomenę 2005–2008 metų programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 152-5546 / *Governmental decree: 2005–2008 Programme¹ on support and integration of orphans or children who lost parental care, confirmed by the Government in 2004, Valstybės žinios*, 2004, No. 152-5546.

perienced by the children living in the RC institutions. Despite the discussed positive changes, according to a majority of scientists (Merkys, Ruškus, Juodraitis, 2002; Juodraitis, 2004; Čepukienė, Pakrošnis, 2008), there's no significant change in the contents and philosophy of the activities of RC homes. The research on the RC home activity (Braslauskienė, 2000; Čepukienė, Pakrošnis, 2008) showed that it is difficult to ensure the child's welfare and development in these institutions. It is acknowledged that in these institutions there are poor conditions for children to acquire social skills, develop social links beyond the boundaries of RC homes and socially function in their social life. The support provided is insufficient and discontinuous, and not enough attention is paid to develop skills which allow successful psychological and social adaptation. Therefore existing problems do not lose their urgency.

In society more attention was being paid to the problem of the adaptation of children living in RC. As a consequence the social and behavioural aspects of education for these children became urgent, prompting professionals to look for ways of providing purposeful and continuous socio-educational support, provide environmental conditions under which children could develop social relations and successfully interact with the social environment. During the last decade the number of scientific research programmes analysing the effect that educational programmes have on the psychosocial development of these pupils, have become more abundant. Many Lithuanian scientists investigate the processes of how to support children's and teenagers' behaviour (Dvarionas, 1999; Kairienė, 2002; Braslauskienė, Jonutytė, 2005). The results of the research by Barkauskaitė (2007), Vyšniauskytė, Rimkienė (2007, 2008) show that there is a positive change in certain skills occurring due to the purposeful impact that was applied, and confirm that there is efficiency and effectiveness in the educational programmes. However, it has to be admitted that the main attention is being paid to the education of skills and abilities, determining the positive adaptation, of the children or teenagers with learning disabilities or of those who have been rejected by their peers and who are isolated. In the meantime, the programmes of adaptive behaviour education of children living in RC homes has not been much analysed, and there is a lack of research that would aim to reveal the ways of reducing adaptation difficulties. Based on the

empirical data of the research, that show the effectiveness of educational programmes, we suppose that it is purposeful to analyse how to apply adaptive behaviour education to children living in RC homes, with the aim of achieving their successful adaptation.

When analysing the process and difficulties of a person's adaptation, exceptional attention is given to the teenage years. Many scientists acknowledge that adaptation difficulties usually manifest themselves in the teens due to the sudden breaking points in psychological development, which determine behavioural instability (Juodraitis, 2002; Barkauskaitė, Mišeikytė, 2006).

Therefore, according to scientists, when discussing the strongly manifested non-adaptive behaviour of a teenager, it is purposeful to take into account the young persons age, the thinking, the behaviour etc. specificities, which may cause behavioural transformations. The research has ascertained that when working with these children and preventative measures haven't been taken in time the difficulties remain when they grow up (Kovačević, 1981, see Juodraitis, 2002). According to other researchers (Leliūgienė, 2003), a person who acquired certain skills and learned to solve his/her own problems in the teens, will deal with changes easier and be able to adapt to circumstances when he/she is an adult skills, acquired when using this educational impact can be transferred to other areas of life and have positive effects on the process of further adaptation. Therefore more elaborate scientific research is needed and encouraged that would analyse adaptation difficulties that children living in RC homes face, not only in the psycho-social aspect but also using a means of pedagogical impact, and would solve them productively at a practical level. After assessing the existing facts a **problem question** arises: what changes occur in the children living in RC homecare after educating them in their adaptive behaviour, their evaluation of themselves, their own behaviour and relationships with their peers?

The aim of the research was to reveal changes in teenagers' living in RC homes through an evaluation of their own behaviour and relationships with their peers when educating their adaptive behaviour.

The research tasks have been set:

1. To define the theoretical pre-conditions of the adaptive behaviour education of teenagers living in residential care homes.

2. To identify the specificities of how teenagers, in both the control and experimental groups evaluate their own behaviour and relationships with their peers before the educational experiment.
3. To ascertain the change in how the control group of teenagers living in the RC homes evaluate their own behaviour and their relationships with their peers during the first and second interviews.
4. To ascertain, how, during the experiment whilst educating the adaptive behaviour of the experimental group of teenagers living in RC homes, the evaluation of their own behaviour and the relationships with their peers has changed.
5. To ascertain the difference between teenagers from the control and experimental groups in the evaluations of their own behaviour and the relationships with their peers after the experiment.

Research methods:

- *Theoretical* analysis of the scientific literature on the theme in question.
- *Diagnostic*, i. e. interview, used during the educational experiment, which helped to reveal specificities of how children living in RC homes evaluate their own behaviour and relationships with their peers and the changes in that evaluation while educating their adaptive behaviour. The teenagers' evaluation of their own behaviour and relationship with their peers was ascertained using modified Denver University method (USA) – (*Self – perception profile for children*, Susan Harter, Ph.D., 1985, according to Dvarionas, 1999), based on which the questionnaire has been developed. Each of ten statements was assessed according to the level of the answer: 1 – negative, 2 – satisfactory, 3 – sufficient, 4 – very good.
- *Educational experiment* which defines and checks the preconditions of the change in how teenagers living in residential care homes evaluate their own behaviour and relationships with their peers. The research captures how, during the experiment, teenagers living in RC homes evaluation of their own behaviour and relationships with their peers changed, when educating their adaptive behaviour. In order to reveal the

trends of how the children's evaluation of their own behaviour and relationships with their peers change, a comparative analysis of the first (before the educational experiment) and second stages of the research (in experimental group, after the educational programme, in the control group – without applying the educational programme) data was carried out.

Organization of educational experiment and the sample of the children in care. For the educational experiment, comparative groups of two types (experiment and control) similar to each other (in the aspects of age, sex, living conditions and evaluation of attitude to themselves and relationships with their peers). This increases the probability of the similarity between the groups (Kardelis, 2002). The experimental group was formed from children (girls) from Vilnius special children's residential care home (N = 13) and children from Švenčionėliai children's residential care home (N = 22). For two months, two hours each week, children in the experiment group received educational sessions according to the adaptive behaviour educational programme (Samašonok, Gudonis, 2008). The control group consisted of children from Alytus state children's residential care home (N = 40). The initial research in the experimental group was carried out before the experiment, and after the experiment, and the second diagnostic research was carried out in this group. The initial research was also carried out in the control group. Two months after the initial interviews, the research was carried out again in the same group of interviewees. This group did not receive educational sessions. When carrying out the initial and the final research in the experimental and control groups, the same research methods were used (written questionnaire and the same diagnostic research instrument).

According to Justickis, Navikas (1995), when communicating with a teenager, it is important to assess the individuality of his/her features, to know and use those psycho-physiological and mental specifics that would encourage effective communication. Based on this fact, when carrying out the educational experiment, the scope of task analysis was chosen according to the children's ages, their individual needs, interests, knowledge and skills.

When carrying out the educational experiment, the principles of clarity, voluntarism, anonymity, confidentiality and good will were

taken into account. The location, time, duration, and when the interview and sessions would take place was agreed with the heads of the RC homes and the children.

The adaptive behaviour educational programme. To educate the adaptive behaviour of teenagers living in the RC homes, the adaptive behaviour educational programme was chosen, developed and approbated (Samašonok, Gudonis, 2008). The adaptive behaviour educational programme was focused on improving the teenagers' communication and cooperation skills, on encouraging the teenagers to communicate not only with like-minded people, but also with people having a different outlook and approach. The tasks aimed to strengthen teenagers' self confidence and to form the self-perception as someone useful and valuable were also included. Attention was paid to develop an adequate attitude towards oneself and others, and to name and strengthen positive characteristics. Moreover, the adaptive behaviour educational programme was based on educating effective self-affirming behaviour, distinguishing these aspects: children were encouraged to analyse their behaviour as well as the behaviour of others; self-affirming behaviour was formed, teaching them to chose behaviour adequate for the situation, coordinate their interests with the interests of other people in conflict situations, to analyse the latter looking for possible solutions and to make decisions with responsibility. It is thought that those aspects are inter-related and equally important to the teenagers' living in RC homes social development and successful adaptation. They should allow the achievement of predictable positive changes in the way the teenagers evaluate themselves, their own behaviour and their relationships with their peers. Furthermore, the position was used that intervention of this character not only improves the quality of the children's inter-personal relationships with their peers and has a positive effect on the change in behaviour, but also gives them opportunities to use the abilities and skills acquired during the sessions in different life situations.

Methods of statistical analysis. Data collected during the research was processed using χ^2 test. Statistical analysis of the data was carried out using 10.0 version of SSPS (*Statistic Package for Social Sciences*) programme.

Theoretical basis of the research

Many of scientists (Coie, Dodge, Kupersmidt, 1990; Valickas, 1997) acknowledge that the success of adaptation and constructive interaction within the social environment and processes within it are determined by a person's ability to behave in an adaptive way. Therefore it is reasonable to distinguish most important components of the subject in question. In scientific literature most often attention is paid to the aspect of successful interaction with other people. Scientists analysing the importance of maintaining social relations with other people to a person's adaptation, emphasise the ability to create and maintain harmonious, cooperative relationships within the social environment and its representatives using different social means (Želvys, 1995; Butkienė, Kepalaitė, 1996; Juodraitis, 1999, 2003, 2004). According to Justickis, Navikas (1995), communication is one of the important aspects reflecting a person's ability to get along with others, their ability to create a positive inter-communication atmosphere that determines constructive interaction and well being between people. According to Barkauskaitė (2001), through communication (creating, maintaining and finishing of the contacts) inter-relationships are created, which are the basis of the inception and strength of interaction. Scientists (Asher, Coie, 1990; Hubard, Coie, 1994; Raudeliūnaitė, 2007) emphasise that when a person is able to create and maintain positive interpersonal relationship, he / she adapts more successfully. According to Barkauskaitė (1993, 2001), friendship with peers, the need to maintain interpersonal relationships with them and belonging to a peer group becomes especially important during the teenage years. In the opinion of many researcher's a teenager's activity in group life has enormous relevance to social development: in maintaining friendly relationships with peers one learns how to solve social problems and conflict situations, express contradiction and discontent, create contacts and maintain them (Krasnor, Rubin, 1983, see Shonk, Cicchetti, 2001), social experience is increased, the growth of social competence is encouraged, opportunities are given to acquire social skills, a feeling of security in new situations is ensured (Dodge, Feldman, 1990), positive characteristics are developed and negative ones are prevented (Barkauskaitė, 1993, 1999). A teenager, who feels part of a group, and receives emotional support from the group members, feels

important, needed and useful. Depending on how a teenager will satisfy his / her need for communication with the peers, the further development of his/her personality will depend, as well as future goals, attitudes and values (Liimets, 1969, see Barkauskaitė, 2001). Furthermore, some research had been carried out showing that close friendships with peers can compensate for a lack of attachment relations with parents (Dont and et al, see Durkin, 1995), that's why it is very important for children and teenagers, who had experienced a lack of emotional relationship with parents, to belong to a group and be a member (Valickas, 1997). According to Barkauskaitė (1999), rejected children and teenagers cannot satisfy the need for communication, security, and recognition, and this can negatively influence their psycho-social development. Due to dysfunctional relationships with peers, the process of social adaptation and social participation, becomes more problematic for the rejected, as does the acceptance of socially desirable and adaptive behaviour forms, and the development of close relations with other people become complicated (Valickas, 1997). When a child or a teenager is rejected from the peer group at the psychological level, the following feelings are seen: self-depreciation, identity crisis, which does not allow a person to change his / her behaviour in the future (Juodraitis, 2002). Therefore, the importance of interpersonal-relationships with others is evident for a person's social development which is emphasised by many scientists in the fields of education and psychology.

In the opinion of many researchers the ability to change one's behaviour, depending on the situation, the reaction to social situations, how one chooses an adequate way to behave, determines a person's successful adaptation in the social environment (Juodraitis, 2002, 2004). Scientists acknowledge that a person's ability to behave in a constructive way in social situations, through managing and adhering to social rules and norms, through not breaching other peoples' rights (Coie, Dodge, Kupersmidt, 1990; Valickas, 1997), using the skills of social behaviour, through a person's ability to initiate communication using appropriate ways, by involving other people in social interaction, by using appropriate forms of communication, maintaining effective and friendly relationship with other people all determines the success of the adaptation. Therefore, while describing the adaptive behaviour, the characteristic

of its functionality is emphasised: adaptive behaviour allows a person to create and maintain effective inter-relationships with other people, to interact with the social environment in a constructive way, and to affirm oneself in this environment in a non-aggressive way. On the other hand, based on an analysis of scientific literature, adaptive behaviour can be defined as a multi-level construct that covers cognitive and behavioural factors and unites them into the entity.

Cognition covers many processes including a person's self-perception. This component is one of the most important criteria of adaptation effectiveness, which determines how a person perceives, evaluates and accepts him / herself with all advantages and shortcomings (Valickas, 1997). According to the scientist, a person who knows himself / herself can choose the most suitable environment and in this way satisfy his / her needs and adapt within the social environment more successfully. In the meantime, when self-perception is deviated and inadequate, this can result in a dysfunction of the adaptation. Therefore, self-perception, evaluation and acceptance of one's advantages and shortcomings determine a person's positive psychological and social adaptation.

Discussing the principle which prohibits the discrimination of children living in RC homes (UN Convention on Children Rights, 1995) and the challenges of its implementation, scientists (Justickis, Ramanauskaitė, 2006), emphasise that these children and teenagers are in a zone of higher risk to experience discrimination in society, especially in school, due to their social status, their dysfunctional background and due to the fact that they live in residential care home.

When analysing difficulties in communication with their peers, experienced by children and teenagers from unfavourable conditions as well as RC homes, one can see that they have also experienced various forms of psychological rejection starting from early childhood. Entering school these children often experience peer hostility, hear negative opinions from others more often, as well as receive negative epithets and are at risk from 'labelling' (Valickas, 1997; Kardelis, Kardelienė, 2007).

Often these children and teenagers' relationships with their peers and families are tense, they are often rejected, insulted, labelled, humiliated, mocked, bullied, ignored or completely avoided (Алемаскин, 1978; Горшкова, 1978, see Valickas, 1997; Coie, Dodge, Kupersmidt,

1990; Dodge, Feldman, 1990). They often become class victims where the classmates are not willing to defend them (Valiukevičiūtė, 2003). Consequently this communication model impoverishes children's emotions, promotes social indifference, results in low social maturity and unpreparedness to start positive social relations, creates conditions for the development of negative personality characteristics resulting in: introversion, passiveness, indecisiveness, inferiority and hostility towards other people.

On the other hand, negative attitudes towards children and teenagers from RC homes and ways of treating them can become an obstacle for self-appreciation and interest to the environment; it often creates situations of social isolation, and exclusion from others (Grolnic, Kurowsky, 1999). Therefore, having in mind the link between people's actions and the results (Berger, Luckmann, 1999), it is necessary to change the culture of communication with children living in RC homes (respect for child's interests, opinion, non-discrimination on the ground of social status etc), to accept them as they are, emphasising the positive issues. On the other hand, it is important for the children from RC homes, who often experience negative attitude a from others, to form perceptions about positive sides and to encourage the perception of self-worth. A young person's social status will depend upon how a child will manage to assess the situation and perceive him / herself in it, how he / she will maintain relationships with others and keep their own standpoint and their social status. Furthermore, recognising the effect of peer influence on the social development of a teenager's personality and the acquisition of social life skills, the development of the range of social relations and encouraging children in care to be involved into mutual activity with the peers who have different experiences, gains special importance in the process of adaptive behaviour education.

An analysis of scientific literature and scientific research on the theme in question revealed the necessity to educate children living in RC homes through their ability to choose

behaviour adequate for the situation, strengthen their self-confidence and trust. On the other hand, changing aspects of how children living in RC home evaluate themselves, their own behaviour and relationships with their peers, would yield better psychological and social functioning and adaptation of the children in care. Therefore it would be reasonable to analyse the specificities of how children living in RC homes evaluate themselves, their own behaviour and relationships with their peers, its relevance and opportunities for education and support.

Results of the research

To assess the changing trends of how teenagers from the experimental and control groups evaluated their own behaviour and relationships with their peers, the change was measured using data from the questionnaires of modified method "*Self-perception profile for children*" (Susan Harter, Ph.D., 1985, see Dvarionas, 1999)

The research results of the experiment show that teenagers' in both the control and experimental groups evaluation of their own behaviour and relationships with others did not differ (see table 1). It was ascertained that an evaluation of making friends ($p = 0.348$), mutual activity with their peers ($p = 0.209$) and having friends ($p = 0.268$) differed insignificantly. An evaluation of wanting to be different ($p = 0.409$), success ($p = 0.123$) and happiness ($p = 0.496$) were similar in experimental and control groups before the experiment. It was also ascertained that an evaluation of the behaviour ($p = 0.232$), behaviour which they like ($p = 0.556$), appropriate ($p = 0.179$) and acceptable in comparison to peers' behaviour ($p = 0.052$) did not differ in both groups before the experiment. Based on the results of the research that was carried out before the educational experiment, one can say, that an evaluation of one's own behaviour and peer relationships differed very slightly in both groups, and this allows us to assume that groups were analogical before the experiment, according to the indicators discussed earlier.

Table 1

The distribution of evaluations of experimental and control group teenagers' on their own behaviour and relationship with peers during the first and second research stages (numbers and percentage)

	Research stage	Group	Very good		Sufficient		Satisfactory		Negative		χ^2	p
			N	%	N	%	N	%	N	%		
Behaviour evaluation	First	EG	6	17.1	16	45.7	8	22.9	5	14.3	4.283	0.232
		CG	3	7.5	21	52.5	14	35	2	5		
	Second	EG	6	17.1	22	62.9	7	20	–	–	15.96	0.001
		CG	4	10	10	25	24	60	2	5		
Peer suggestion to do something together	First	EG	10	28.6	10	28.6	13	37.1	2	5.7	4.537	0.209
		CG	8	20	21	52.5	6	15	5	12.5		
	Second	EG	11	31.4	21	60	3	8.6	–	–	6.79	0.048
		CG	3	7.5	21	52.5	8	20	8	20		
Wish to be different	First	EG	8	22.9	5	14.3	12	34.3	10	28.6	2.886	0.409
		CG	9	22.5	12	30	11	27.5	8	20		
	Second	EG	1	2.9	17	48.6	5	14.3	12	34.3	11.897	0.008
		CG	11	27.5	12	30	10	25	7	17.5		
Success evaluation	First	EG	12	34.3	10	28.6	7	20	6	17.1	5.609	0.132
		CG	7	17.5	18	45	12	30	3	7.5		
	Second	EG	11	31.4	22	62.9	2	5.7	–	–	14.524	0.002
		CG	5	12.5	18	45	12	30	5	12.5		
Making friends evaluation	First	EG	15	42.9	7	20	7	20	6	17.1	3.299	0.348
		CG	14	35	14	35	9	22.5	3	7.5		
	Second	EG	17	48.6	17	48.6	1	2.9	–	–	10.362	0.016
		CG	11	27.5	17	42.5	10	25	2	5		
Behaviour test evaluation	First	EG	6	17.1	11	31.4	14	40	4	11.4	2.08	0.556
		CG	5	12.5	19	47.5	13	32.5	3	7.5		
	Second	EG	8	22.9	25	71.4	2	5.7	–	–	24.565	0.001
		CG	3	7.5	13	32.5	20	50	4	10		
Happiness evaluation	First	EG	6	17.1	10	28.6	12	34.3	7	20	2.387	0.496
		CG	7	17.5	17	42.5	12	30	4	10		
	Second	EG	6	17.1	20	57.1	9	25.7	–	–	9.801	0.02
		CG	5	12.5	12	30	18	45	5	12.5		
Having friends	First	EG	8	22.9	11	31.4	14	40	2	5.7	3.94	0.268
		CG	10	25	20	50	9	22.5	1	2.5		
	Second	EG	16	45.7	15	42.9	3	8.6	1	2.9	4.938	0.176
		CG	13	32.5	14	35	11	27.5	2	5		
Evaluation of behaviour of how one should behave	First	EG	4	11.4	9	25.7	13	37.1	9	25.7	4.9	0.179
		CG	4	10	14	35	19	47.5	3	7.5		
	Second	EG	5	14.3	20	57.1	8	22.9	2	5.7	9.692	0.021
		CG	4	10	11	27.5	23	57.5	2	5		
Behaviour evaluation in comparison to peer behaviour	First	EG	4	11.4	10	28.6	14	40	7	20	7.741	0.052
		CG	2	5	17	42.5	20	50	1	2.5		
	Second	EG	3	8.6	23	65.7	7	20	2	5.7	17.47	0.001
		CG	4	10	8	20	25	62.5	3	7.5		

Note. EG – experimental group, CG – control group.

It was ascertained that during both the initial and second questionnaires the control group of the teenagers' evaluation of themselves, their own behaviour and their relationships with their peers during the time when the experimental

group teenagers studied according to the adaptive behaviour educational programme, has not changed, in comparison to initial results (see table 2)

Table 2

The distribution of evaluations of experimental and control group teenagers' on their own behaviour and relationship with peers before and after the experiment (numbers and percentage)

	Group	Research stage	Very good		Sufficient		Satisfactory		Negative		χ^2	p
			N	%	N	%	N	%	N	%		
Behaviour evaluation	EG	Before experiment	6	17.1	16	45.7	8	22.9	5	14.3	6.014	0.111
		After experiment	6	17.1	22	62.9	7	20	–	–		
	CG	Before experiment	3	7.5	21	52.5	14	35	2	5	6.678	0.083
		After experiment	4	10	10	25	24	60	2	5		
Peer suggestion to do something together	EG	Before experiment	10	28.6	10	28.6	13	37.1	2	5.7	12.201	0.007
		After experiment	11	31.4	21	60	3	8.6	–	–		
	CG	Before experiment	8	20	21	52.5	6	15	5	12.5	1.222	0.748
		After experiment	3	7.5	21	52.5	8	20	8	20		
Wish to be different	EG	Before experiment	8	22.9	5	14.3	12	34.3	10	28.6	15.054	0.002
		After experiment	1	2.9	17	48.6	5	14.3	12	34.3		
	CG	Before experiment	9	22.5	12	30	11	27.5	8	20	0.314	0.957
		After experiment	11	27.5	12	30	10	25	7	17.5		
Success evaluation	EG	Before experiment	12	34.3	10	28.6	7	20	6	17.1	13.321	0.004
		After experiment	11	31.4	22	62.9	2	5.7	–	–		
	CG	Before experiment	7	17.5	18	45	12	30	3	7.5	0.833	0.841
		After experiment	5	12.5	18	45	12	30	5	12.5		
Making friends evaluation	EG	Before experiment	15	42.9	7	20	7	20	6	17.1	14.792	0.002
		After experiment	17	48.6	17	48.6	1	2.9	–	–		
	CG	Before experiment	14	35	14	35	9	22.5	3	7.5	0.903	0.825
		After experiment	11	27.5	17	42.5	10	25	2	5		
Behaviour test evaluation	EG	Before experiment	6	17.1	11	31.4	14	40	4	11.4	18.73	0.001
		After experiment	8	22.9	25	71.4	2	5.7	–	–		
	CG	Before experiment	5	12.5	19	47.5	13	32.5	3	7.5	3.253	0.354
		After experiment	3	7.5	13	32.5	20	50	4	10		
Happiness evaluation	EG	Before experiment	6	17.1	10	28.6	12	34.3	7	20	10.762	0.013
		After experiment	6	17.1	20	57.1	9	25.7	–	–		
	CG	Before experiment	7	17.5	17	42.5	12	30	4	10	2.507	0.474
		After experiment	5	12.5	12	30	18	45	5	12.5		
Having friends	EG	Before experiment	8	22.9	11	31.4	14	40	2	5.7	10.733	0.013
		After experiment	16	45.7	15	42.9	3	8.6	1	2.9		
	CG	Before experiment	10	25	20	50	9	22.5	1	2.5	1.983	0.576
		After experiment	13	32.5	14	35	11	27.5	2	5		
Evaluation of behaviour of how one should behave	EG	Before experiment	4	11.4	9	25.7	13	37.1	9	25.7	9.929	0.019
		After experiment	5	14.3	20	57.1	8	22.9	2	5.7		
	CG	Before experiment	4	10	14	35	19	47.5	3	7.5	0.941	0.816
		After experiment	4	10	11	27.5	23	57.5	2	5		
Behaviour evaluation in comparison to peer behaviour	EG	Before experiment	4	11.4	10	28.6	14	40	7	20	10.375	0.016
		After experiment	3	8.6	23	65.7	7	20	2	5.7		
	CG	Before experiment	2	5	17	42.5	20	50	1	2.5	5.462	0.141
		After experiment	4	10	8	20	25	62.5	3	7.5		

Note: EG – experimental group, CG – control group.

The research found that after the educational experiment group the teenagers' evaluation of their own behaviour and their relationships with their peers had changed significantly (see table 2). After the experiment the number of children who evaluated their behaviour as the one they like increased ($p < 0.001$): 22.9 % teenagers used statements such as “always are happy” to evaluate their own behaviour, and 71.4 % – “mostly happy”, although before the experiment

these children only consisted of 48.5 %. At the same time more than half of them (51.4 %) evaluated their own behaviour as ‘like only sometimes’ or ‘don't like’. The data from the questionnaires showed that after the experiment the number of teenagers who evaluated their behaviour as always (14.3 %) or mostly (57.1 %) appropriate, increased in comparison to the evaluation before the experiment: 11.4 % and 25.7 % respectively ($p = 0.019$). Whereas before

the experiment 37.1 % children evaluated their own behaviour as sometimes inappropriate and 25.7 % of children agreed with the statement that they mostly do not behave in way they should. Furthermore, after the experiment the number of teenagers who, comparing their behaviour and the behaviour of their peers, evaluated it as always or mostly right (before the experiment 40 %, after the experiment 74.3 %; $p = 0.016$), increased.

The survey data after the experiment showed that children's evaluation of wanting to do something together with their peers, had changed in a positive way ($p = 0.007$). After the experiment the number of teenagers, who evaluated themselves as those who suggest others doing something together (31.4 %) and teenagers, to whom their peers suggested to do something together (60 %), increased. Before the experiment the number of such evaluations was much lower: 28.6 % and 28.6 % respectively. Moreover, after the experiment, none of the children living in RC home had marked the statement that their peers never suggested him / her should do something together. After the experiment, comparing data dispersion in the aspect of having friends with the initial data, it is evident that the number of teenagers who say that they have many friends, increased significantly (from 22.9 % to 45.7 %), and those having only a few friends, has decreased from 40 % to 8.6 % ($p = 0.013$). The results of the research show that after the experiment the number of teenagers who described themselves as seldom making friends, decreased (from 20 % to 2.9 %). Whereas during the initial research 17.1 % evaluated themselves as seldom making friends; after the experiment none of the children has marked this statement ($p = 0.002$).

When comparing changes in how teenagers from the experimental group evaluate themselves as wanting to change for the better, it was ascertained that before the experiment, there were more teenagers (22.9 %) who evaluated themselves as wanting to change, and after the experiment the number of those teenagers decreased (2.9 %). After the experiment the number of children who evaluated themselves as wanting to be a little different was increased (48.6 %) compared to the pre-experiment evaluations (14.3 %), ($p = 0.002$). It was ascertained that after the educational experiment, the number of teenagers who evaluated themselves as being very successful or moderately successful, increased (from 62.9 % to 94.3 %), ($p = 0.004$), and 17.1 %

of children evaluated themselves as very happy, or, possibly, happy (57.1 %) although before the experiment only 45.7 % of children evaluated themselves that way ($p = 0.013$).

After the experiment the number of teenagers who evaluate their behaviour as good, exemplary (17.1 %) and satisfactory (62.9 %), in comparison: before the experiment 14.3 % of children evaluated their behaviour as unsatisfactory and 22.9 % – that it could be better, but the change in behaviour valuation of this aspect is not significant ($p = 0.111$).

When analysing how the experimental and control group teenagers' evaluation of their own behaviour and relationships with their peers differs after the experiment, it was obvious that (table 1) that many teenagers from the experimental group evaluated their behaviour as good, exemplary (17.1) or satisfactory (62.9 %), whereas during the second stage of research 65 % of teenagers from the control group evaluated their behaviour as the one that could be better or as unsatisfactory ($p < 0.001$). Moreover, teenagers from the experimental group evaluated their own behaviour as the one they always like (22.9 %) or mostly like (71.4 %) during the second stage of research. Whereas the control group of teenagers evaluated their behaviour as the one they like sometimes (50 %) or they don't like (10 %), ($p < 0.001$) during the second research. Research data shows that 14.3 % of the experimental group of teenagers evaluated their behaviour as appropriate and 57.1 % evaluated themselves as mostly behaving the way they should. In the meantime, only 37.5 % of the control group of teenagers evaluated themselves as behaving appropriately, and 62.5 % stated that they tend to often or mostly behave the way they shouldn't ($p = 0.021$). Furthermore, 8.6 % of the experimental group of teenagers, evaluating their own behaviour with the one of their peers, evaluated it as always appropriate during the second research, 65.7 % – as mostly appropriate, and only 30 % of the control group of teenagers agreed with these statements ($p < 0.001$) during the second research.

The second research ascertained that 97.2 % of the experimental group of teenagers living in RC home, evaluated themselves as easily making friends (48.6 %) or not always easily (48.6 %). Whereas 30 % of the control group of teenagers evaluated themselves as rarely or hardly making friends ($p = 0.016$). Questionnaire data after the experiment shows that 31.4 % of teen-

agers from the experimental group evaluated themselves as suggesting doing something together with their peers, and 60 % of teenagers agreed with the statement that their peers always offered to do something together. In the meantime, 40 % of the control group of teenagers marked statements, that their peers do not always or never offer to do something together ($p = 0.023$).

During the post-experimental research period it was ascertained that 31.4 % of the experimental group of teenagers agreed with the statement that they are very successful, and 62.9 % agreed with the statement that they are moderately successful, in comparison: during the second research 12.5 % and 45 % of the control group of teenagers respectively agreed with these statements ($p = 0.002$). As the research data shows, 17.1 % of the experimental group of teenagers living in RC homes evaluated themselves as very happy, and 57.1 % – as happy. In the meantime 45 % of the control group of teenagers evaluated themselves as not very happy, and 12.5 % – as unhappy during the second research ($p = 0.02$). The questionnaire data after the experiment showed that 27.5 % of the control group of teenagers evaluated themselves as wanting to be different than they are now; only 2.9 % of the experimental group of teenagers agreed with this statement during the second research ($p = 0.008$).

The second stage of research ascertained that results in both the experimental and control group evaluations of friends they have, did not differ ($p = 0.176$).

Conclusions

1. The theoretical analysis of scientific literature revealed that positive self-perception, self confidence, skills and abilities that help a person to orientate within him / herself are important for a person's adaptation allowing for the creation and maintenance of successful social relations.
2. During the first survey, the ways in which the teenagers in the control and experimental groups assessed their ability in making friendships, doing something together, having friends, their own behaviour, as the one they like, that is appropriate and acceptable, differed significantly in comparison to peer behaviour. Also, the way the

experimental and control group teenagers evaluated their wish to be different, their success and happiness, was similar before the experiment.

3. The research ascertained that the control group teenagers' self-assessment of their own behaviour and the relationship with the peers had not changed during the second research, in comparison to the first survey.
4. In the experimental group, the change in how teenagers assess their behaviour and relationship with the peers has been ascertained:
 - After the experiment, the number of children who started evaluating their behaviour as appropriate and acceptable more often, has increased, and when comparing their own behaviour to the that of their peers, they assessed it as right more often, in comparison to pre-experiment evaluations;
 - After the experiment the number of children who started evaluating themselves as able to make friends, make new acquaintances and maintain successful relationship with their peers, has increased, and the number of the children who evaluated themselves as rarely making friends, has decreased;
 - After the experiment the number of children who assessed themselves as very happy or happy, has increased in comparison to the survey data, retrieved before the experiment.
5. It was ascertained during the second research, that experimental group of children evaluated themselves, their own behaviour and relationships with their peers higher, in comparison to the data of the second survey in the control group.

Discussion

When analysing the problem in question, the analysis of the scientific literature revealed that children living in RC home often face difficulties maintaining interpersonal relationships with their peers and are not always able to act constructively in social situations. All this aggravates the process of their successful adaptation. The aforementioned circumstances encouraged us to carry out research into the adaptive behaviour education (teaching and learning) of teenagers'

living in RC home. The aim of the research was to reveal how changes occurred in the way in which teenagers evaluated their own behaviour and relationships with their peers after applying the education programme.

When planning the educational experiment, implementing sessions, choosing educational methods, and means and ways, similar experimental research was reviewed, that discussed pedagogical presumptions of social skills (Barkauskaitė, 2007; Raudeliūnaitė, 2007; Vyšniauskytė Rimkienė, 2008) and opportunities of social competence education (Vyšniauskytė, Rimkienė, 2007). The results of the research were compared to the works of other researchers.

Discussing the changes in how teenagers evaluate their own behaviour and relationships with their peers, the results of the survey showed that changes are obvious only in the experimental group of children living in RC homes. The results of Barkauskaitė's research (2007) showed similar trends: during the experiment there was a change in teenagers wanting, and being able to communicate with their peers and their friendliness increased. Moreover, after implementing the educational programme, children's desire and ability to communicate with other people intensified, trust in other people and self confidence increased and respect and sincerity developed. Furthermore, children became more tolerant and caring, started behave more adequately in situations using appropriate means of communication more often (Barkauskaitė, 2007). According to the scientist, using a means having a pedagogical impact that match teenagers' interests and needs it is possible to positively influence the change in their behaviour, and strengthen their trust and self confidence. An individual analysis of change in the status of individuals in research, carried out by Vyšniauskytė Rimkienė (2008) also revealed positive trends in change of status: after social training the number of rejected and isolated teenagers has decreased. It is important to stress that the comparative analysis of the results of our research were made more difficult by the fact that the former research (Barkauskaitė, 2007; Vyšniauskytė Rimkienė, 2007, 2008) was carried out in teenager groups, without distinguishing them according to their social status. However, the conclusions of our research as well as the research of the aforementioned scientists, have ascertained significant changes.

This article shows that projecting successful adaptation of children living in RC home, it is necessary to inquire from different points, look for ways and means how to support them in solving problems, create conditions for a person's social functioning and development. After carrying out an analysis of pedagogical and psychological literature, it is evident that education of teenagers' behaviour and formation of their values is a complex and long term process, which should involve a child as well as all the people from his / her environment in helping to manage certain skills (Butkienė, Kepalaitė, 1996).

Based on this fact, taking into account the positive influence of other people to children living in RC homes in supporting them to acquire abilities and skills that would facilitate adaptation process, it is suggested that these social systems be more actively involved in the process of adaptive behaviour education in the future. For example, if supervisors or teachers are involved in this process and close cooperative relationships maintained, this would help to get more information about the skills and abilities that children in care have, to name the difficulties they face more objectively, as well as get feedback about the effectiveness of the sessions and usage of the acquired skills in different life situations. All of this, in our opinion, may result in the children and teenagers' living in RC homes adaptive behaviour becoming stronger. On the other hand, before implementing adaptive behaviour education, it would be reasonable to assess the real situation in depth and reveal, which concrete skills teenagers living in RC home lack. It is also necessary to take into account the age specific qualities, personal experience, individual interests, abilities and personal needs of each child in living in RC. When implementing the process of adaptive behaviour education, it is recommended to constantly monitor the development of children's behaviour and evaluate the efficiency of the means and methods that are being used, to encourage children themselves to point out the changes happening within them. This would allow us to get feedback on change, happening in the educational process.

References attached to the original paper (pp. 18–19)

Received 2010 09 22